

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

УДК 343(045)

doi: <https://doi.org/10.33270/01211203.7>

Мотлях О. І. – доктор юридичних наук, професор, завідувач наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6135-9952>

Допустимість і доказова сутність результатів психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа

Мета дослідження – висвітлити актуальні питання, пов'язані з допустимістю та доказовою сутністю результатів психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа. **Методологія.** Методологічний інструментарій обрано відповідно до поставленої мети, специфіки об'єкта і предмета дослідження. Методологічне підґрунтя становили загальний діалектичний метод наукового пізнання реальних явищ та їх зв'язок з теорією та практикою використання результатів психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа, а також спеціальні методи дослідження, а саме: метод системного аналізу, порівняльно-правовий, системно-структурний і метод прогнозування. **Наукова новизна.** Обґрунтовано наукову думку щодо сутності позицій допустимості й доказовості результатів психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа, які в сукупності з іншими даними можуть слугувати доказами у відкритому кримінальному провадженні. **Висновки.** Аргументовано наукову позицію стосовно того, що основу достовірності психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа формують такі складові, як точність і надійність. Вони не є тотожними поняттями. Кожне з них має певне змістове навантаження, яке в сукупності забезпечує верифікованість результатів досліджень, здійснених із застосуванням поліграфа. Своєю чергою достовірність корелюється з надійністю і точністю отриманих інформаційних даних за рахунок якості виконаних досліджень поліграфологом, передусім у питанні проведення судової психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа. Означені вище складові забезпечують допустимість як властивість доказу, що характеризує його з погляду законності джерела фактичних даних (відомостей, інформації), а також способів одержання та форм закріплення фактичних даних. Доказ визнають допустимим, якщо його отримано в законному порядку. З огляду на те, що проведення судової психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа є впорядкованою діяльністю, що передбачає дотримання всіх процесуальних вимог, отримані результати цілком можуть мати статус процесуальних доказів.

Ключові слова: поліграф; поліграфологія; спеціаліст-поліграфолог; експерт; спеціальні знання; судова психофізіологічна експертиза.

Вступ

Результати психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа, зокрема експертних, часто спричиняють дискусію серед теоретиків і практиків щодо питання їх достовірності й доказової сутності. Такі дослідження не є чітко виписаною процедурою в аспекті їх викорис-тання, зокрема в кримінальному судочинстві. Брак законодавчого інструментарію, який повноцінно регламентував би діяльність застосування поліграфа в Україні й отриманих за його допомогою результатів ставить під сумнів якість проведених досліджень поліграфологами для визнання їх повноцінними доказами в сукупності з іншими одержаними матеріалами, що мають доказове значення.

Актуальність теми дослідження вбачається в необхідності аналізу позицій достовірності й доказовості отриманих результатів психофізіологічних досліджень/експертиз, проведених із застосуванням поліграфа, який ґрунтується на теоретичних засадах ключових складових, що становлять основу для їх процесуального

визнання. Проблематику цього питання на належному рівні не відображено в наукових напрацюваннях дослідників поліграфа. Його аспекти досліджували іноземні й українські вчені та практики, зокрема: В. І. Барко, О. В. Белюшина, А. О. Варламов, Г. В. Варламов, В. П. Захаров, О. А. Назаров, В. В. Коровін, Я. В. Комісарова, В. М. Князєв, О. П. Сошніков, І. П. Усіков, Ю. І. Холодний, В. О. Шаповалов та ін. Значною є кількість наукових праць, присвячених питанням розвитку поліграфа з акцентуванням окремих позицій на достовірності й доказовій сутності досліджень, пов'язаних із застосуванням зазначеного науково-технічного приладу (Widacki, & Szuba-Boron, 2017; Kormos, 2017; Gołaszewski, 2019; Horvath, 2020; Slowik, 2020). Однак слід визнати, що й дотепер залишилися невирішеними низка важливих аспектів у цьому напрямі дослідження.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є здійснення системного аналізу теоретико-прикладних аспектів достовірності й доказової сутності результатів досліджень,

проведених із застосуванням поліграфа. Виклад основного змісту цієї проблематики ґрунтується на висвітленні наукових позицій іноземних поліграфологів, а також українських учених-процесуалістів і криміналістів щодо розвитку науки поліграфології та її ключових засад.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання:

1) окреслити теоретичні складові, які формують основу достовірності результатів досліджень, проведених із застосуванням поліграфа;

2) проаналізувати позиції достовірності у співвідношенні з доказовістю результатів таких досліджень;

3) сформулювати практичні рекомендації щодо визнання результатів психофізіологічних досліджень, проведених із застосуванням поліграфа, одними з можливих доказів у кримінальному судочинстві.

Виклад основного матеріалу

Точність, надійність і достовірність як надважливі практичні складові доказів мають бути запорукою проведення будь-яких досліджень, зокрема інструментальних із застосуванням поліграфа. Надійність часто ототожнюють із точністю, однак це видається не цілком слушним. Техніка не може бути ефективнішою за надійну, адже надійність перекиває достовірність (Kholodnyu, 2004). Однак метод може мати забезпечену надійність без високої точності, хоча зворотне неможливе. Надійність передбачає точність отримання результатів дослідження у співвідношенні з аналогічними попередньо проведеними в рівних умовах та за наявності застосованих до них одних і тих самих засобів, методів, прийомів і способів. Тобто незалежно від кількості повторно здійснених досліджень із застосуванням поліграфа у встановленні одних і тих самих обставин справи, події чи факту має бути отримано ідентичний кінцевий результат. Надійність отриманих результатів таких досліджень уособлює його якість. Будь-які відхилення, розбіжності чи протилежності в результатах дослідження дають підстави для визнання поліграфологічних інформаційних даних невірними, а отже, сумнівними для прийняття відповідних рішень, зокрема процесуальних. Задля підвищення рівня якості отриманих результатів психофізіологічних досліджень, проведених із застосуванням поліграфа, істотно посилено вимоги до виробників цих приладів у питанні надійності «детекторів брехні». Наразі показники точності новітніх розробок комп'ютерних поліграфів сягають 95–97 відсотків. Сучасні поліграфи стали відповідати заявленим до них вимогам, що значно підвищило їхній рейтинг за показником довіри з боку користувачів цих

приладів і замовників у наданні поліграфологічних послуг. Отже, поліграфи й отримані за допомогою них результати спеціальних досліджень цілком можуть співвідноситися з результатами інших традиційних видів досліджень чи судових експертиз. Це надає можливість стверджувати про високу їх якість, що гарантує надійність як власне приладу, так і застосованих спеціалістами поліграфа конкретних методів дослідження, що пройшли апробацію часом і практикою (Kovalchuk, 2001). Доречним у цьому питанні є твердження, висловлене свого часу іноземними поліграфологами Дж. Рейдом та Ф. Інбау, які доводили, що поліграф має такий ступінь точності, який навіть випереджає сучасні види доказів, що фігурують у судах у кримінальних і цивільних справах (Motliakh, 2012). З позиції теорії це видається справедливим і слушним, однак у практичній площині, на жаль, ситуація складається інша. Сучасна популяризація поліграфа як надточного науково-технічного приладу забезпечила можливість його системного застосування в правозастосовній діяльності, зокрема в кримінальному судочинстві, хоча так і не вирішила основного дискусійного питання стосовно доказового значення отриманих за його допомогою результатів як самостійного джерела доказів у відкритому кримінальному провадженні. Це стосується практики судочинства більшості країн, у яких трапляються факти застосування поліграфа й використання результатів таких досліджень у кримінальному процесуальному доказуванні, а також випадків відмови у визнанні їх самостійними доказами. Майже як беззаперечні такі докази використовують у Японії, Канаді, Індії, Польщі, Литві, Румунії, однак і там переважно в цивільному процесі. Відомі випадки використання отриманих інформаційних даних поліграфологічних досліджень як доказів у Південній Африканській Республіці. Натомість Хорватія категорично відмовилася від такої практики. Натомість Англія та Німеччина, які з пересторогою ставилися до інструментальних психодіагностувань людини, стали активніше послуговуватися поліграфом й отриманими за його допомогою результатами психофізіологічних досліджень. Стосовно Сполучених Штатів Америки як країни – лідера в питаннях експлуатації технологій поліграфа зазначимо, що висновки поліграфолога не використовують як доказ в американському кримінальному судочинстві, водночас Верховний суд США визнає методику психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа. Тобто питання дискусійне, його слід вирішувати зважено, з огляду на окремі особливості цього специфічного виду діяльності, у якому ключове місце належить достовірності отриманих результатів дослідження. Тлумачення достовірності ґрунтується на змісті встановлення

об'єктивної дійсності (істинності) результатів психофізіологічних досліджень, проведених із застосуванням поліграфа, а з огляду на постійне вдосконалення приладів такого спрямування та запровадження нових методик перевірки інформації, що надходить від людини, підвищується й рівень достовірності отриманих результатів дослідження (Motliakh, 2012).

Достовірність корелюється з надійністю і точністю отриманих результатів, якої досягають за рахунок якості виконаних досліджень поліграфологом, передусім в аспекті проведення експертизи. Саме в її межах постає найбільше запитань, адже поліграфологія досі неналежно розроблена у вітчизняній судово-експертній діяльності, а проведення психофізіологічних досліджень/експертиз із застосуванням поліграфа не є суто стандартизованою процедурою (Sharovalov, 2012). Достовірність часто стає предметом дискусій практичних працівників правоохоронних органів, прокуратури й суду. Також нез'ясованими є відмінності трактування достовірності психологами, поліграфологами та юристами. Щоб розтлумачити сутність цього поняття, слід спрямувати увагу на філософське визначення достовірності, яка уособлює обґрунтованість, доказовість, безперечність певних елементів наукового та повсякденного знання. Тобто воно є частиною понятійного апарату всіх наук, що ґрунтуються на науковому методі пізнання. Достовірність суджень і теорій забезпечують емпіричні твердження, експериментальні дані, суспільна практика. У суб'єктивному значенні достовірність є відповідною формою усвідомлення істини (встановлення об'єктивної дійсності) індивідом. На протигагу філософському поняттю, у юридичній літературі достовірність сприймають у контексті забезпечення доказів, оскільки вони правильно, адекватно відображають матеріальні й нематеріальні сліди досліджуваних подій, тобто йдеться про відповідність їх об'єктивній дійсності. Достовірність у кримінальному процесі й у природничих науках різниться, адже це так звана практична достовірність, яка всебічно задовольняється в найвідповідальніших ситуаціях повсякденного життя. Фактично достовірність передбачає суб'єктивну переконаність процесуального органу на підставі аналізу зібраного доказового матеріалу під час досудового слідства й судового провадження. Натомість психологічна та психофізіологічна оцінка поняття достовірності, зокрема в межах проведення судової психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа або інших видів досліджень, не підміняє оцінку показань (доказів) у розумінні її органами досудового розслідування та суду. Поліграфолог вибудовує експертну думку стосовно достовірності показань (відповідності їх дійсності) на підставі власних спеціальних наукових знань про закономірності функціонування психіки й

організму людини через її сприйняття, пам'ять, мислення, увагу, мовлення, поведінку тощо. Отже, він формулює та обґрунтовує власну експертну гіпотезу стосовно достовірності показань у межах проведеного ним психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа, міркує про неї з позицій науки, а не юридичної оцінки.

Відкритим залишається питання належного вивчення інструментарію достовірності отриманої інформації, підготовки кваліфікованих спеціалістів і забезпечення на рівні держави нормативно-правовими актами, які регламентуватимуть застосування поліграфів у різних галузях і напрямках суспільних правовідносин. Це й викликає сумніви та критичні зауваження опонентів поліграфа на кшталт наукової достовірності отриманих за його допомогою результатів. Дослідники та практики в галузі поліграфології неодноразово зауважували, що достовірність (точність) даних досліджень, проведених із застосуванням поліграфа, демонструє високі показники за умови, якщо вони були проведені досвідченими поліграфологами, оскільки об'єктивність висновку спеціаліста безпосередньо залежить від його кваліфікації (Sharovalov, 2015). У наукових колах побутує думка навіть щодо приналежності поліграфології до мистецтва, а не до науки, оскільки надто важливим є фактор кваліфікації, досвіду й інтуїції поліграфолога. Тому на порядку денному було і залишається питання необхідності підвищення вимог до якості підготовки спеціалістів поліграфа, а також розроблення порядку сертифікації поліграфів, паспортизації методик проведення досліджень, уніфікації та стандартизації процесу навчання спеціалістів відповідного профілю. Інша проблема – це технічний аспект, на аналізі якого часто ґрунтуються аргументи вчених, які заперечують доцільність інструментальної детекції із застосуванням поліграфа (Strokov, 2005). Як контраргумент зазначимо, що нині поліграф є надточним науково-технічним приладом, який достовірно відображає реальний психофізіологічний стан організму людини у відповідь на запропоновані їй поліграфологом запитання (стимули). Зазначений факт є беззаперечним і доведеним, оскільки поліграф становить комплекс приладів, надійно зарекомендованих в інших галузях наукових знань (медицині, кібернетиці, інформатиці, автоматичній й телемеханіці, психології, біомеханіці) та достатній і належній практиці проведення психофізіологічних досліджень із його застосуванням. Його технічна сторона тісно пов'язана з діагностикою зафіксованих реакцій людини, а остання безпосередньо залежить від навичок використання поліграфологом необхідних тактичних прийомів у проведенні психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа. Дотримання означених вище складових

поліграфологічного процесу дає вичерпну відповідь на запитання: чи можна за допомогою зазначеного науково-технічного приладу отримати однозначно тлумачену інформацію на кшталт закономірностей виявів емоційної реакції досліджуваної особи на відповідні стимули? Безперечно, відповідь ствердна, проте за умови дотримання кількох важливих складових, таких як майстерність поліграфолога, час доби, коли проводять таку процедуру, і вплив навколишнього середовища на досліджувану особу під час проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа. Зазначене зумовлено тим, що:

а) багаторічна міжнародна й вітчизняна практика поліграфологічної діяльності засвідчує, що майстерність поліграфолога полягає у своєчасності передавання інформації досліджуваній особі в такий спосіб, щоб вона впливала на неї вибірково й викликала найсильнішу емоційну реакцію лише в суто обмежених випадках, які підлягають однозначному поясненню. Для цього поліграфолог має застосувати такі конкретні прийоми й методи, щоб вони найефективніше спрацювали на виявлення можливої прихованої інформації від людини, яку в інший спосіб досягти практично неможливо;

б) крім професіоналізму поліграфолога, важливу роль у психофізіологічному дослідженні осіб із застосуванням поліграфа відіграє часовий вимір, тобто ефективний час доби, коли доцільно проводити таку процедуру. Практикуючі поліграфологи обстоюють позицію, що найсприятливішою є перша половина дня, коли досліджувану особу не відволікають від цієї процедури інші завдання. Це зумовлено біологічними ритмами людини, які цілком впливають на процеси життєдіяльності індивідів;

в) важливим у цьому процесі є вплив навколишнього середовища на організм людини, який може зумовлювати різні її стани й відчуття. Для того щоб організм на конкретні зміни умов відповів оптимальним рішенням, він має швидко обрати з наявних варіантів адаптації оптимальним до певної ситуації. Водночас не завжди вдається врахувати так звані критичні фази фізичного, емоційного й інтелектуального стану досліджуваної особи, однак недотримання цих та інших важливих складових проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа однозначно позначиться на його якості, а отже, вплине на його достовірність. Задля уникнення цього поліграфолог має вдумливо ставитися до процесу організації, планування і тактики проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа, щоб уникнути складнощів в оцінюванні отриманих результатів та їх верифікації.

Стосовно взаємозв'язку допустимості й доказової сутності отриманих результатів проведених досліджень із застосуванням поліграфа їх слід розглядати в контексті процесуального

законодавства. Тож допустимість з позиції чинного КПК України становить властивість доказу, що характеризує його з погляду законності джерела фактичних даних (відомостей, інформації), а також способів одержання та форм закріплення фактичних даних, які містяться в такому джерелі, у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законом, й уповноваженими на це особою або органом унаслідок проведення ними слідчої (розшукової) або іншої процесуальної дії. Допустимість передбачає чотири критерії (елементи):

- належний суб'єкт, правомочний проводити процесуальні дії, спрямовані на одержання доказів;
- належне джерело фактичних даних (відомостей, інформації), що становлять зміст доказу;
- належна процесуальна дія, застосована для одержання доказів;
- належний порядок проведення процесуальної дії (судової або слідчої), яку використовують як засіб одержання доказів.

Відповідно до ч. 1 ст. 86 КПК України, доказ визнають допустимим, якщо його отримано в порядку, встановленому цим Кодексом. Натомість, згідно з ч. 1 ст. 87 КПК України, недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав і свобод людини (Dufeniuk, & Kuntii, 2016). Питання допустимості доказів вирішує суд під час їх оцінки в нарадчій кімнаті в процесі постановлення судового рішення (ч. 1 ст. 89 КПК України).

Суд вирішує питання і про визнання доказу недопустимим у випадку встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду. Відповідно до ч. 2 ст. 89 КПК України, у випадку встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате.

Для визнання доказу допустимим має бути закріпленою позиція його належності. У теорії кримінального процесу належністю доказів вважають можливість використання їх для встановлення в кримінальному провадженні фактичних даних (відомостей про факти), а також обставин, що підлягають доказуванню в силу наявного між ними кримінально-процесуального взаємозв'язку (Tertyshnik, & Slinko, 1998).

Згідно зі ст. 85 КПК України, належними є докази, які безпосередньо чи опосередковано підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, й інших обставин, які мають

значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів.

Категоріальне поняття доказу в кримінальному процесі ґрунтується на теорії відображення загальних властивостей матерії. Людина здатна відобразити в пам'яті події, у яких вона безпосередньо брала участь або ж спостерігала чи чула про них (Groshevy, & Stakhivsky, 2006). Отримані фактичні дані за допомогою поліграфа можуть слугувати важливим чинником у формуванні джерельної бази, а отже, їх можна вважати доказами, посилаючись на чинне національне кримінальне процесуальне законодавство, яке встановлює, що всі докази мають бути належними й допустимими. Належність доказів визначають їх придатність для встановлення наявності чи відсутності обставин, що охоплені предметом доказування в кримінальному провадженні. Допустимість доказів означає, що фактичні дані як докази мають бути отримані, по-перше, уповноваженим на те суб'єктом; по-друге, з відомого, яке перевіряється, не забороненого законом джерела; по-третє, фактичні дані мають бути отримані в установленому законом порядку з дотриманням процесуальної форми; по-четверте, фактичні дані та процес мають бути належно закріплені й засвідчені. Докази повинні бути «достатніми», тобто такими, які мають відповідно до вимог закону вказувати на вчинення кримінального правопорушення конкретно особою. Поняття «достатність» охоплює кількісні та якісні аспекти явища. Докази, на яких ґрунтується рішення, мають бути достовірними, а їх кількість повинна становити сукупність, яка дала б змогу прийняти правильне рішення. Отже, достатніми доказами слід вважати достовірні відомості, зібрані, перевірені й оцінені слідчим у встановленому законом порядку. Поліграфологічні інформаційні дані вказують на джерела тих фактів, які мають силу доказу після закріплення їх у належному процесуальному порядку (Motliakh, 2011). Фактичні дані, встановлені під час проведення психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа, цілком можуть стати доказами за умови, якщо вони:

- стосуються розслідуваної події злочину та сприяють встановленню обставин вчиненого як предмета доказування;
- отримані від джерел, перелік яких закріплений КПК України, як судовий доказ;
- додані до кримінального провадження в порядку, встановленому кримінальним процесуальним законом для кожного виду судових доказів.

Головна вимога полягає в тому, що має бути дотримано основних вимог стосовно ініціювання, призначення та проведення судової психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа:

- по-перше, письмова згода досліджуваної особи на проведення щодо неї такої експертизи;
- по-друге, підготовка спеціалістом-поліграфологом, який залучений досудовим слідством чи судом як експерт, ґрунтовного висновку проведеного спеціального експертного дослідження (Komissarova, 2000).

Дотримання цих та інших основоположних вимог дає підстави суду для використання отриманих результатів такої експертизи як одних із можливих доказів у сукупності з іншими доказами, зібраними досудовим слідством у відкритому кримінальному провадженні (Komissarov, & Kholodnyy, 2006). Хоча ми переконані, що не варто масово й без крайньої потреби ініціювати проведення судової психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа. Відмову особи, зокрема підозрюваного чи обвинуваченого, від участі в ній не має розглядати досудове слідство чи суд як свідчення її винуватості у вчиненому кримінальному правопорушенні. Подеколи результати висновку експерта-поліграфолога вказують на її причетність до події злочину, однак особа продовжує категорично заперечувати свою причетність до вчиненого, хоча можливості спростувати ці результати в інший спосіб немає. У такому випадку однозначно результати судової психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа мають бути перевірені іншими доказами, а досудове слідство чи суд не мають вважати їх основоположними (Komissarova, 2005). Експерт-поліграфолог може помилитися і дати недостовірний експертний висновок, і, навпаки, невдачування чи ігнорування судом результатів такої експертизи, викладених у висновку експерта, може спричинити суддівську помилку. Тобто отримані результати в процесі проведення такої експертизи цілком можуть мати статус процесуальних доказів, якщо буде дотримано таких вимог:

- застосування поліграфа здійснюватимуть з метою, передбаченою процесуальним законом;
- факт застосування (а також інші дані відповідно до правил, встановлених законом) відображено в протоколі процесуальної дії;
- отримані результати проведеної судової психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа приєднано до матеріалів відкритого кримінального провадження (Motliakh, 2012).

Важливо враховувати, що висновок експерта-поліграфолога не має переваги щодо інших доказів, наявних у кримінальному провадженні, зокрема непрямих. Їх слід оцінювати в такий спосіб:

- необхідно мати кілька непрямих доказів, між якими повинен бути логічний зв'язок і які в сукупності становлять єдиний ланцюг, доповнюють зміст один одного;

– непрямі докази, що є в кримінальному провадженні, мають впливати з однієї обставини, яка належить до предмета доказування;

– із цілісної системи взаємопов'язаних непрямих доказів має бути вибудовано висновок, що слугуватиме досудовому слідству основою для висунення слідчих версій та прийняття процесуального рішення.

Наукова новизна

Реалії сьогодення переконливо доводять важливість, а за потреби – необхідність використання результатів психофізіологічних досліджень, зокрема й експертних, із застосуванням поліграфа, для встановлення об'єктивної дійсності в питаннях, які потребують нагального з'ясування. Однак законодавча невпорядкованість поліграфологічного процесу в Україні негативно позначається на визнанні результатів психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа верифікованими, тобто такими, які можна повноцінно й системно використовувати, зокрема в процесуальній діяльності, передусім у кримінальному судочинстві. Проблематика питання полягає в неоднозначному ставленні частини науковців і практиків до результатів досліджень, проведених за допомогою поліграфа, з позиції їх достовірності та доказової сутності, оскільки в цей процес часто залучають спеціалістів замість експертів. Це справді так, але виправданням тому є недостатня кількість атестованих експертів відповідного профілю, які могли б цілком забезпечити потреби замовників (ініціаторів) таких досліджень. Спеціалістів-поліграфологів залучають як експертів з дотриманням процесуального порядку й покладанням на них відповідних обов'язків. Вибір таких спеціалістів відбувається за критерієм їх конкретних практичних здобутків, де вони продемонстрували професійні навички володіння спеціальними знаннями в галузі поліграфології для виконання складних завдань, пов'язаних, зокрема, із розслідуванням вчинених кримінальних правопорушень. Маючи права експерта, такі спеціалісти проводять психофізіологічні експертні дослідження із застосуванням поліграфа та юридично відповідають за якість виконаних ними завдань, які корелюються з достовірністю наданих ними результатів. Оскільки достовірність передбачає якість проведених досліджень і співвідноситься з допустимістю та належністю отриманих результатів, то отримані фактичні дані за допомогою поліграфа можуть слугувати важливим чинником у формуванні джерельної бази, а отже, іменуватися доказами.

Висновки

Узагальнюючи викладене вище, зазначимо, що:

1. Здійснений науковий аналіз теоретико-прикладних складових, які відображають точність і надійність, засвідчує, що вони формують основу достовірності отриманих результатів психофізіологічних досліджень, проведених із застосуванням поліграфа. Своєю чергою достовірність таких інформаційних даних демонструє високі показники за умови, якщо їх проводили досвідчені поліграфологи, оскільки об'єктивність висновку спеціаліста безпосередньо залежить від його кваліфікації.

2. Достовірність знаходиться у взаємозв'язку з допустимістю як властивістю доказу, що характеризує його з погляду законності джерела фактичних даних (відомостей, інформації), а також способів одержання та форм закріплення фактичних даних. Тому доказ визнають допустимим, якщо він отриманий у законному порядку. З огляду на обов'язковість дотримання всіх необхідних процедур процесуальної діяльності, пов'язаної з призначенням і проведенням судової психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа, отримані результати таких досліджень цілком можуть належати до доказової джерельної бази.

3. Слід зазначити, що, попри сучасний інтенсивний розвиток поліграфологічного процесу в Україні й системне впровадження поліграфів у правозастосовну діяльність, зокрема в кримінальне судочинство, так і не вирішено основного дискусійного питання щодо доказового значення отриманих за його допомогою результатів як самостійного джерела доказів у кримінальному судочинстві, що й надалі створює низку проблем у вітчизняній правозастосовній практиці. Подолати їх можна, зокрема, у такий спосіб: по-перше, визнати психофізіологічні дослідження із застосуванням поліграфа, зокрема й експертні, такими, за допомоги яких можна отримати необхідні інформаційні дані, що в інший спосіб здобути неможливо; по-друге, не брати до уваги результати таких досліджень як основоположні в прийнятті процесуальних рішень, а додавати їх до тих, які в сукупності формують джерельну доказову базу в кримінальному й іншому судочинстві; по-третє, визнати, що проведення судової психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа може виконувати не тільки експерт, а й залучений у цей процес з дотриманням процесуального порядку спеціаліст, який, набуваючи статусу експерта, несе повну юридичну відповідальність за якість виконаного експертного дослідження та отриманих результатів як верифікованих даних, що можуть слугувати доказами в кримінальному провадженні.

REFERENCES

- Dufeniuk, O.M., & Kuntii, A.I. (2016). Sudova praktyka otsinky rezultativ vykorystannia polihrafa na stadii dosudovoho rozsliduvannia [Judicial practice of evaluating the results of the use of a polygraph at the stage of pre-trial investigation]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal, Legal scientific electronic journal*, 2, 119-121 [in Ukrainian].
- Gołaszewski, M. (2019). Report from the 54th Seminar of the American Polygraph Association. *European Polygraph*, 13, 3(49), 161-165. doi: 10.2478/ep-2019-0012.
- Groshevy, Yu.M., & Stakhivskiy, S.M. (2006). *Dokazy i dokazuvannia u kryminalnomu protsesi [Evidence and proof in the criminal process]*. Kyiv: KNT; Fursa S.Ya. [in Ukrainian].
- Horvath, F. (2020). A Hundred Years of Polygraphy: Some Primary Changes and Related Issues. *European Polygraph*, 14, 1(51), 30-43. doi: 10.2478/EP-2020-0007.
- Kholodnyy, Iu.I. (2004). Tochnost vyvoda po rezultatam psikhofiziologicheskogo issledovaniia s primeneniem poligrafa na primere raboty v realnykh usloviakh [Accuracy of a conclusion on results of psychophysiological research with application of the polygraph on an example of work in real conditions]. *Rossiyskiy poligraf, Russian polygraph*, 2. Retrieved from <http://www.liedetector.ru/pub/pub17.php> [in Russian].
- Komissarov, V.I., & Kholodnyy, Iu.I. *Poligraf kak sredstvo polucheniia protsessualno znachimoy informatsii po ugovnomu pravu [Polygraph as a means of obtaining procedurally significant information on criminal law]*. Retrieved from <http://web1.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=148693> [in Russian].
- Komissarova, Ia.V. (2005). Rezultaty psikhofiziologicheskogo issledovaniia s ispolzovaniem poligrafa kak dokazatelstvo v ugovnom protsess [Results of psychophysiological research with the use of polygraph as a proof in the corner process]. *Ugovnyy protsess, Angle process*, 5, 58-65 [in Russian].
- Komissarova, Ya.V. (2000). Precedent priznaniia zakliuchenii spetsialista-poligrafologa dokumentom - istochnikom dokazatelstv [Precedent for recognizing the conclusion of a polygraph examiner as a document - a source of evidence]. *Teoriia i praktika primeneniia poligrafa v pravookhranitel'noy deiatelnosti, Theory and practice of using the polygraph in law enforcement: Proceedings of the 4 International Scientific and Practical Conference* (pp. 11-104). A.G. Saprunova, S.L. Nikolaeva (Ed.). Sochi: GUV D Krasnodar. kraia [in Russian].
- Kormos, M. (2017). Polygraph Examinations in the Department of Special Psychology of the Ministry of the Interior of the Slovak Republic - a Retrospective View. *European Polygraph*, 11, 3(41), 120-127. doi: 10.1515/ep-2017-0012.
- Kovalchuk, S.O. (2001). Polihraf yak netradytsiyni kryminalistychnyi zasib i mozhlyvosti yoho vykorystannia v kryminalno-protsesualnomu dokazuvanni [Polygraph as a non-traditional forensic tool and the possibility of its use in criminal proceedings]. *Aktualni problemy kryminalistyky, Actual problems of criminology: Proceedings of the Scientific and Practical Conference* (pp. 92-100). Donetsk: Donets. int. vnutr. sprav MVS Ukrainy [in Ukrainian].
- Motliakh, O.I. (2011). Psikhofiziologichna ekspertyza z vykorystanniam polihrafa yak mozhlyve dzherelo dokaziv [Psychophysiological examination using a polygraph as a possible source of evidence]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia, Law and public administration*, 4, 117-120 [in Ukrainian].
- Motliakh, O.I. (2012). Dopustymist vykorystannia v dokazuvanni faktychnykh danykh, yaki buly otrymani za dopomohoiu polihrafa [Admissibility of use in proving factual data obtained by polygraph]. *Spetsialna tekhnika u pravookhoronni diialnosti, Special equipment in law enforcement: Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference* (pp. 31-34). Yu.Yu. Orlov, S.V. Kukhareno, V.B. Shkolnyi (Ed.). Kyiv.: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].
- Motliakh, O.I. (2012). Mistse rezultativ polihrafologichnykh doslidzhen v systemi zabezpechennia dokaziv u kryminalnomu provadzhenni [The place of the results of polygraph research in the system of providing evidence in criminal proceedings]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 19(4), 147-149 [in Ukrainian].
- Motliakh, O.I. (2012). *Polihraf: naukova pryroda pokhodzhennia, normatyvno-pravove rehuliuвання ta dopustymi mezhi zastosuvannia [Polygraph: the scientific nature of the origin, regulatory and legal regulation and acceptable limits of application]*. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
- Nichiporenko, T.Iu. (2008). Primenenie poligrafa v dokazyvanii po ugovnym delam: vzgliad protsesualista [Application of the polygraph in the proof of criminal cases: the view of the proceduralist]. *Ugovnyy protsess, Criminal procedure*, 3, 45-48 [in Russian].
- Shapovalov, V.O. (2012). *Metodyka vyznachennia psikhologichnykh oznak dostovirnosti/nedostovirnosti pokazan u yurydychnii praktytsi [Method of determining the psychological characteristics of reliability/unreliability of indications in legal practice]*. Kyiv: Kafedra [in Ukrainian].
- Shapovalov, V.A. (2015). *Metodika psikhologicheskoy otsenki dostovernosti pokazaniy v iuridicheskoy praktike [Methods of psychological assessment of the reliability of testimony in legal practice]*. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Russian].
- Slowik, S.M. (2020). Critical Changes Over the 100 Year Evolution of Polygraph Practices. *European Polygraph*, 14, 1(51). 50-57. doi: 10.2478/EP-2020-0010.
- Strokov, I.V. (2005). Problemy zastosuvannia polihrafa v rozkrytti zlochyniv ta ekspertnykh doslidzhenniakh [Problems of polygraph application in crime detection and expert research]. *Spetsialna tekhnika u pravookhoronni diialnosti, Special equipment in law enforcement: International Scientific and Practical Conference* (pp. 159-163). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav Ukrainy [in Ukrainian].
- Tertyshnik, V.M., & Slinko, S.V. (1998). *Teoriia dokazatelstv [Theory of evidence]*. Kharkov: Arsis [in Russian].
- Widacki, J., & Szuba-Boron, A. (2017). Polygraph Examinations of Civil Servants in Poland. *European Polygraph*, 11, 1(39), 15-23. doi: 10.1515/ep-2017-0002

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Дуфенюк О. М., Кунтій А. І. Судова практика оцінки результатів використання поліграфа на стадії досудового розслідування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 2. С. 119–121.
- Gołaszewski M. Report from the 54th Seminar of the American Polygraph Association. *European Polygraph*. 2019. Vol. 13. No. 3 (49). P. 161–165. doi: 10.2478/ep-2019-0012.
- Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. Київ : КНТ ; Фурса С. Я., 2006. 272 с.
- Horvath F. A Hundred Years of Polygraphy: Some Primary Changes and Related Issues. *European Polygraph*. 2020. Vol. 14. No. 1 (51). P. 30–43. doi: 10.2478/EP-2020-0007.
- Холодный Ю. И. Точность вывода по результатам психофизиологического исследования с применением полиграфа на примере работы в реальных условиях. *Российский полиграф*. 2004. № 2. URL: <http://www.liedetector.ru/pub/pub17.php>.
- Комиссаров В. И., Холодный Ю. И. Полиграф как средство получения процессуально значимой информации по уголовному праву. URL: <http://web1.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=148693>.
- Комиссарова Я. В. Результаты психофизиологического исследования с использованием полиграфа как доказательство в уголовном процессе. *Уголовный процесс*. 2005. № 5. С. 58–65.
- Комиссарова Я. В. Прецедент признания заключения специалиста-полиграфолога документом – источником доказательств. *Теория и практика применения полиграфа в правоохранительной деятельности* : IV Междунар. науч.-практ. конф. / под ред. А. Г. Сапунова, С. Л. Николаева. Сочи : ГУВД Краснодар. края, 2000. С. 101–104.
- Kormos M. Polygraph Examinations in the Department of Special Psychology of the Ministry of the Interior of the Slovak Republic – a Retrospective View. *European Polygraph*. 2017. Vol. 11. No. 3 (41). P. 120–127. doi: 10.1515/ep-2017-0012.
- Ковальчук С. О. Поліграф як нетрадиційний криміналістичний засіб і можливості його використання в кримінально-процесуальному доказуванні. *Актуальні проблеми криміналістики* : наук.-практ. конф. Донецьк : Донец. ін-т внутр. справ МВС України, 2001. С. 92–100.
- Мотлях О. І. Психофізіологічна експертиза з використанням поліграфа як можливе джерело доказів. *Право та державне управління*. 2011. № 4. С. 117–120.
- Мотлях О. І. Допустимість використання в доказуванні фактичних даних, які були отримані за допомогою поліграфа. *Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності* : V Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2011 р.). / упоряд. : Ю. Ю. Орлов, С. В. Кухаренко, В. Б. Школьний. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2012. С. 31–34.
- Мотлях О. І. Місце результатів поліграфологічних досліджень в системі забезпечення доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2012. Вип. 19. Т. 4. С. 147–149. (Серія «Право»).
- Мотлях О. І. Поліграф: наукова природа походження, нормативно-правове регулювання та допустимі межі застосування : монографія. Київ : Освіта України, 2012. 394 с.
- Ничипоренко Т. Ю. Применение полиграфа в доказывании по уголовным делам: взгляд процессуалиста. *Уголовный процесс*. 2008. № 3. С. 45–48.
- Шаповалов В. О. Методика визначення психологічних ознак достовірності/недостовірності показань у юридичній практиці : метод. посіб. Київ : Кафедра, 2012. 92 с.
- Шаповалов В. А. Методика психологической оценки достоверности показаний в юридической практике. Киев : Освіта України, 2015. 60 с.
- Slowik S. M. Critical Changes Over the 100 Year Evolution of Polygraph Practices. *European Polygraph*. 2020. Vol. 14. No. 1 (51). P. 50–57. doi: 10.2478/EP-2020-0010.
- Строков І. В. Проблеми застосування поліграфа в розкритті злочинів та експертних дослідженнях. *Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності* : Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. Ч. 2. С. 159–163.
- Тертышник В. М., Слинько С. В. Теория доказательств. Харьков : Арсис, 1998. 256 с.
- Widacki J., Szuba-Boron A. Polygraph Examinations of Civil Servants in Poland. *European Polygraph*. 2017. Vol. 11. No. 1 (39). P. 15–23. doi: 10.1515/ep-2017-0002.

Стаття надійшла до редколегії 01.07.2021

Motliakh O. – Doctor of Law, Professor, Head of the Scientific Laboratory for Psychological Support and Psychophysiological Research of the Educational and Research Institute of Correspondence and Distance Learning of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: [https:// orcid.org/0000-0002-6135-9952](https://orcid.org/0000-0002-6135-9952)

Admissibility and Evidence of the Obtained Results of the Conducted Psychophysiological Research with the use of a Polygraph

*The **purpose** of the study is to highlight a topical issue related to the admissibility and evidentiary nature of the results of psychophysiological studies using a polygraph. **Methodology.** The methodological tools are chosen taking into account the goal, the specifics of the object and subject of research. The methodological basis was a general dialectical method of scientific knowledge of real phenomena and their relationship with the theory and practice of using the results of research using a polygraph. Also special research methods, namely: the method of system analysis, comparative law, system-structural and forecasting method. **Scientific novelty.** The scientific opinion on the essence of the positions of admissibility and provability of the obtained results of psychophysiological research with the use of a polygraph, which in combination with other data can serve as evidence in open criminal proceedings, is substantiated. **Conclusions.** The scientific position is substantiated that the basis of reliability of the conducted psychophysiological researches with use of the polygraph is formed by such components as accuracy and reliability. They relate to each other because they are shades of the same thing, but are not considered identical concepts. Each of them performs its content load, which together provides verification of the obtained research results. In turn, the reliability correlates with the reliability and accuracy of the results obtained due to the quality of research performed by a polygraph examiner, and especially in the issue of forensic psychophysiological examination using a polygraph. The above components provide admissibility as a property of the evidence that characterizes it in terms of the legality of the source of factual data (information, information), as well as methods of obtaining and forms of consolidation of factual data. Accordingly, the evidence is considered admissible if it is obtained legally. Given that the forensic psychophysiological examination with the use of a polygraph is an orderly activity, in compliance with all procedural requirements, respectively, the results obtained by it may well have the status of procedural evidence.*

Keywords: polygraph; polygraph; polygraph specialist; expert; special knowledge; forensic psychophysiological examination.